

Mikszáth-irodalom megjegyzéseit is, mely Veress Samu részletes elemzése után egyöntetűen az Egy Magyaroktól elváthatatlan szív méltányos kitérése 1860-ban” című politikai szatírát tekinti a figyelemre legméltóbbnak. Ez már felvillantja Mikszáth későbbi alkotó módszerének sajátságait, a szelíd humort és a gúnyt.

Befejezést a dolgozat összefoglalja az írásk előremutató vonásait, a párbeszéddel való jellemzést, a részletes leírás helyett a hangulat visszaadására való törekvést és a hatásos befejezések kedvelését.

Függelékben közli Mikszáth későbbi rimaszombati kapcsolataira vonatkozó négy levél volt tanárához, Fábry Jánoshoz.

Végül azonban önkéntelenül is felmerül a gondolatunk, különösen, hogy Rejtő István maga is többször megjegyzi a rendelkezésre álló anyag szegénységét, hogy nem lett

volna-e helyes a rimaszombati évek teljes összefoglalása, mely feleslegessé tette volna a nehezen hozzáférhető korábbi műveket és növelte volna a tanulmány jelentőségét is.

Természetesen ez semmit sem von le a dolgozat jelentőségéből, melyet az új anyag feltárásán kívül elsősorban az önképzőkori írások mintaszerű publikációjában látunk. Mint már arra az egyes kérdések áttekintése során rámutattunk, itt-ott egyenetlenségek is akadnak. Ezek elsősorban a szerzőnek a szigorúan csak adatközlésre való törekvéséből és az anyaghoz fűzött megjegyzések túlzott óvatosságából adódnak. Többször bátran támaszkodhatott volna a korábbi Mikszáth-irodalom megbízható adataira, vagy azok kijelölésével megfelelő távlatot adhatott volna saját következtetéseinek, ami mindenestre javára vált volna a munkának.

Hangay Zoltán

G. B. SHAW: VÉLEMÉNYEK, GONDOLATOK

Válogatta és fordította Ruttkay Kálmán, a bevezető tanulmányt írta Szobotka Tibor
Bp. 1958, Bibliotheca, 215. l.

„... amikor a kritikusok és életrajzírok igyekeznek beskatulyázni, mint író, csak nevetek. Nem illek egyik skatulyájukba sem.”

Shaw írja ezt a félmondatot a Politikai ABC-ben, s találójában irodalomtörténész sem jelölhetné Shaw irodalomtörténeti helyét. Valóban nem tárgyalható kizárólagosan sem a XX. századi regényírók, sem a drámaírók között, nem közgazdász, nem filozófus, nem zenetörténész és nem kritikus, hanem mindez együtt — s a tudományok és művészi formák e különös ötvözetének mestere ráadásul még a moralisták, prédikátorok és agitátorok mindenütt igazságot kereső és igazságot hirdető fajtájából való. Ezt a sok szálból sodrott egyéniséget kívánja bemutatni a Bibliotheca kiadásában megjelent Shaw-válogatás — legalábbis a vélemények és gondolatok címet viselő kötet ilyenféle várakozásokat ébreszt az olvasóban.

A szemelvényeket hat ciklusban rendezte el Ruttkay Kálmán, a kötet válogatója, s ez a hat rész érezhetően három szerkezeti egységet alkot. Az Önélettrajzi írások és Önarckép c. fejezetek Shaw életének pályakezdő lépéseit, nehéz, küzdelmes ifjúságának állomásait rajzolják. A politikai kortárs szemével, a művész műhelyéből, A kritikus műhelyéből c. ciklusok, az alkotó művész pályájának legértékesebb szakaszát mutatják be; a harmadik, kötetzáró egység, visszakanyarodva az első rész szubjektív hangú vallomásaihoz „Egy hosszú élet tapasztalatai és bölcsességei”-vel vizsgálja, deríti az olvasót.

A kötet legnagyobb érdeme egyben hibája is. Érezhetően az embert akarja közelebb hozni az olvasóhoz, egy kissé az alkotó háttérbeszorításával — az embert, aki keserű iróniával, kéréllhetetlen logikával méri fel a világot, de maga is vergődik ennek a félelmes intellektusnak a hálójában. Az öregedő férfinak, a szerelmes Shawnak gyötrődéseit, „elbocsátó szép üzenetét”, visszahívó vágyakozását. A rojtos szélű ingeket viselő és fütetlen szobában fagyoskodó fiatalembert, akinek keserű élményei költői témává magasodnak.

Éppen ezért csak helyeselhető a kötet válogatójának az a félreérthetetlen törekvése, hogy a szerző legszubjektivebb hangú nyilatkozataiból, korai színi- és zenebírálatából, leveleiből — jobbra az Ellen Terry, Mrs. Campbell és Mr. Goldinghoz írottakból — bőségesen válogatott. Különösen ott, ahol a kötet mondanivalója is ajánlja, sőt kívánja az oldottabb, őszinte megnyilatkozásokat. Hozzá kell még azt is tennünk, hogy ennek az anyagnak jó része úgyszólván teljesen ismeretlen a magyar közönség előtt.

Mégis bármennyire helyes az, hogy ezek a szubjektív vallomások a bevezető és záró részben helyet kaptak, úgy érezzük, hogy az alkotó és a politikai nézeteiről valló közlépsős részzel nem állnak egészséges egyensúlyban. A kötet ciklusainak terjedelmi megoszlásában olyan aránytalanságok vannak, amit még az sem menthet, hogy új, ismeretlen anyag tükrében kívánta megmutatni a kötet Shaw emberi arculatát.

A magyarországi Shaw-irodalom nem olyan

gazdag és kimerítő, hogy széles körben ismertek volnának munkásságának legkiemelkedőbb mozzanatai; a Nyugat színi bírálatai nyomon kísérték ugyan a Shaw-bemutatókat, de egy kissé a nagy ripacsot vállonveregető fölény szől belőlük. (Kosztolányi 1914-ben a Pygmalionról írva szó szerint ezt mondja: „Shaw nagyságában van valami tangószerű.”) Hevesi Sándornak a jelen kötethez hasonló feladatot vállaló Shaw breviáriuma nem oldhatta meg a sokoldalú Shaw-i mondanivaló bemutatásának feladatát, s Lutter Tibor monográfiája nagyon elszigetelten, s ehhez mérten igen röviden mutatja be a pálya egészét. Nem engedhetjük meg tehát azt a fényűzést magunknak, hogy magyar nyelven szólva Shawról, fontos, de az életmű egészét nézve mégiscsak másodlagos jelenségekre ügyeljünk, s lényegeseket elejtünk. Annál kevésbé sem, mert Shaw pályája talán egyik legnagyobb példája a modern irodalomban egy alkotó művész és a haladó világszemlélet teljes összefonottságára, egységére.

Szobotka Tibor a kötet előszavában, egy kissé a kötet mentségül azt írja, hogy nem tudományos — következésképpen népszerűsítő és szórakoztató — céllal készült az összeállítás. Ha ez igaz, és a nagyközönségre gondoltak e kötet kiadói, éppen a fent említettek értelmében arányosabb és teljesebb Shaw-arcképet kellett volna felépíteni a szemelvényekből.

A kötet felépítése, a cikluscímek egymásutánja, logikája egyaránt, egy legalábbis megközelítőleg hiteles Shaw-portré körvonalait sejteti. Az érett és munkás esztendőket bemutatni kívánó fejezetek helyesen foglalnak el központi helyet a kötetben — szerkezetiileg. Érthetetlen módon azonban ezek a ciklusok a legsoványabbak, mind a válogatás igényességét, mind a lehetőségek sokszínűségét nézve. A több mint kétszáz oldalas kötetben pontosan tizenhat oldalt kap a Politikus kortárs szemével c. ciklus, amelyben jórészt az 1896-ban írott *Szocializmus milliomasok számára* c. fábriánus esszé gondolataiból kapunk ízelítőt. A szemelvények jellemzőek, de kevés számúak és egy kissé unalmasak, nem az igazi Shaw-i ironia jegyében fogantak. Nincs olyan regényhez vagy drámához írott előszava Shawnak, ahol ne venné célba nemcsak általában a kapitalizmus igazságtalanságait, hanem egészen konkrétan az angol társadalom különböző intézményeit, oktatási rendszerét, sznobizmusát, stb. A konkrét támadások majd mindig sokatmondóbbak, leleplezőbbek, mint az elvont fejtegetések. Nem árt, ha tudják Shaw-ról, hogy vegetáriánus volt, hogy harcolt az állatkinzás ellen, de legalább egy-két idézet erejéig azt is megmutathatjuk, hogy ateista volt; hogy a Fekete leányzó keresi az istent-ben a nagy

képpromboló, Voltaire mellé szegődve a fajok egyenlőségéről szóló és szembezáll mindenféle vallási türelmetlenséggel, fanatizmussal. Hogy az első világháború idején olyan röpiratokat írt — leleplezve bennük az egész európai háborús gépezetet, diplomáciát —, amelyek miatt szinte országos bojkott sújtotta személyét és darabjait is.

Ő maga is ezt érezte leglényegesebbnek művészetében, mindig hangsúlyozta, hogy a politikai és művészi aktualitások izgalmas kérdései és csatái adtak ihletet, impulzust alkotásaihoz. „Tudja meg minden színműrő, hogyha művészi alkotómunkából nem szakítok el politikai értekezések írására és politikai testületekben végzendő munkára annyi időt, amennyi alatt húsz darabot írhatam volna, a jellegzetes Shaw-i eredetiség, amelyet néhányuk ellenállhatatlannak érez (vagy érzett annak idején) és amely a „művészet a művészetért” jelszavával hadakozókat undorral tölti el, feleannyit sem érne, mint amennyit így ér.”

Éppen az igazi Shaw-i eredetiség sugarait nem érezzük. A bizarr ötletek és nagy leleplezések egységéből inkább csak a bizarr ötletek kapnak helyet. Mulatságos dolog, hogy Ellen Terryt arra biztatja, hogy biciklin ülve tanulja szerepeit, de legalább ilyen mulatságos sorokkal ostorozza nációját, Európa egyik leggazdagabb és leghaladottabb országát amiatt, hogy képtelen volt mindmáig felállítani Nemzeti Színházát. Érdekes, hogy Beethoven szimfóniáiról gyermekkorának kacagtató családi, temetési összejövetelei jutnak eszébe, de ízelítőt kaphatunk volna Mozart elismerése mellett a modern zene és Wagner ügyéért hadakozó Shaw írásaiból is. Az sem egészen bizonyos, hogy édesanyja krematóriumban történt elhamvasztása alkalmából írt sorait olvasva a nagyközönség egyértelműen a derűs, magabiztos Shaw-i materializmusra gondol-e, és nem csupán a kegyeletstört bohócot érti belőlük. Egyszóval, ahelyett, hogy használnánk, nem ártunk-e Shaw népszerűségének.

Ezek a gondolatok vetik fel a műfaj jogosságának kérdését is. Megtehetjük-e és főleg célravezető-e kiragadni a mű összefüggéseiből a részeket? Bármilyen zenaiális ötlet, bizarr paradoxon kedvéért tördelhetjük-e néhány soros idézetekre a műalkotást? Válogathatunk-e egyéni tetszés szerint az idézetekben, kockáztatva azt, hogy hiányos, következtetésképpen torz arckép körvonalait rajzoljuk elő? Ha már vállaljuk egy ilyen összeállítás nem éppen halásnak mondható feladatát, akkor nem szabad meghatárlni esetleg ismert, esetleg gyakran idézett szövegtől sem, éppen azért, hogy az ilyen torzulásokat elkerüljük. Az író emlékét, a közönség érdekeit is így szolgáljuk legjobban.

Kocztur Gizella